

B. KEMÉNY ZSIGMOND LEVELEI PUSZTAKAMARÁSON.

(Második közlemény.)

XIII.

Pest július 12-kén

Édes barátom János!

Ime ilyen levéllel boszantanak. Minthogy a' kicsiny bajon segítni elmulattad, hoztál nagyobbat. Intézkedjél kérlek. Én a' szerkesztési pénzből alig élek; abból ki nem telik semmi. Pontatlanul jön és kevés. A' mit kapok is, annak harmadát legalább másnak kell adnom. Le is mondok boszuságomban, — még legfeljebb novemberig viszem. Hisz a' mi directe kezembe jön nem tesz 3400 pengőt. Abból Pesten — mint szerkesztő — nem jövek tisztességesen ki. Mint egyszerű író 2500 forinttal is kényelmesen megélhetek, s annyit beszerezhetek. Más ha saját lapom volna; vagy * ha nem kellenék a' mások rossz fizetését, hogy fel ne akadjunk, potolnam. Aztán mennyi *risicom* van. Példának okáért Emich halálos beteg lett. Nem fizethetett egy garast is hat hétig. Nekem kellett magom számára nagy interesre kölcsönt kérni, 's a' személyzet szükségsein is segítni. Ha meghal vala semmi visszatérítést nem kapok; mert vele írott contractusom nincs. Aztán — hogy legyen mivel fizetni a' lap kiállítását — 3500 pengő *váltót* irtam mint kezes alá Emich részére, 's bizonyos volt, hogy a halál esetében a' takarékpénztár engem exequal vagy zárat be. Soha sem tapasztaltam inkább az emberek jóságát mint e perczben. Mihelyt hire járt, hogy Emich halála engem is beránthatna, legalább hat ember ajánlkozott, hogy: ha szükség ő helyettem fizetni fog, 's tőlem nem kíván interest. Tán nem fogadtam volna el az illy offeratumot, tán el: mit tudom? Annyi igaz, hogy nagy köszönettel tartozom nekiek, 's hogy kedvetlenségemben láthatólag megvénültem.

Hallom épitesz. Siess, hogy legyen hová vonuljak.

Ősz elejéig bizonyosan lemenyek osztózni.

Megosztozunk úgy a' mint te czélszerűnek tartod.

Arról írást készítünk.

Akkor testamentumot írok, 's visszaindulok Pestre hagyva mindent úgy a' mint van. Nekem — bár sok bajjal küzdök, az osztály eszméért kell nem pénzért. Tudni akarom: hova menekülhessek, ha szerencsém elhagy. Nekem akkor a' legkevesebb is sok lesz. Mert makacsságom fogná magával hozni, hogy még kalendariumot se olvassak, 's hogy tökéletes parasztá alakuljak át.

barátod
Zsigmond

*

E júl. 12-iki levél minden tekintetben kapcsolódik ahhoz a nov. 20-iki levélhez, mely kétségtelenül az 1856-ik évben keletkezett. A júliusi levél rendszeren annak kezdetét tünteti fel, mit a novemberi levél a fejlődés állapotában mutat be. A júliusi levélben csak ígérte

Kemény, hogy a *Pesti Napló* szerkesztését novemberig viszi, a novemberi levélben pedig már a lemondásról mint bevégzett dologról beszélt. E júliusi levél írásakor csak hallotta, hogy öcsce épít, a novemberiben pedig már azt tanácsolja, hogy a lakást kényelmesebbé készíttesse.

Különben mindkét levélnek főtárgya Keménynek vagyoni helyzete, melyet a szerkesztés nehézségei s Emich zavaros pénzviszonyai sodortak veszedelembé. Kemény már júl. 12-iki levelében említette, hogy Emichért a takarékpénztárnál nagyobb összeg erejéig vállalt kezességet, novemberi levelében pedig e jótállás következményeit vázolja. Maga is júl. 12-iki levelére czélozhatott, mikor novemberi levelében azt mondta, hogy az Emich-Számvald-Kemény regényes történetnek kezdetét egy levelében már megírta. Mindezt figyelembe véve, a júl. 12-iki levelet a nov. 20-ikkal együtt az 1856-ik év emlékének tekinthetjük.

XIV.

Pest 20-dik nov.

Édes barátom!

Minden bonyolódásnak a' regényben és az életben kell, hogy valami megoldása legyen.

Az Emich-Számvald-Kemény regényes történetnek, mellynek kezdetét egy levelemben megírtam, a' vége következő.

Számvaldat mint közönséges csalót és váltóhamisítót távirddal üldözték; de hamis utlevéllel Hamburgból Amerikába menekült, itt hagyván Pesten alig 20 éves nőjét és fél éves gyermekét. A' nő katolikus lévén szalmaözvegynék marad mind addig, míg vagy Amerikában meghal férje, vagy egy egész egész emberkor telvén el: az ő meghalálózása praesummáltattatik. Ebből tanuság, hogy a' mai speculans világban, hol a hamis csőd divatozik, a' kereskedő feleségének jó kalvinistának lenni.

Emich a' helyett hogy Tresztből elszöknék szerencsésen visszajött Pestre. Ekkor kisült, mikép neki is az utolsó liquidatiókor mind hamis váltóval fizetett Számvald. 8000 forintig volt továbbá kezes Számvaldért, mit készpénzzel kellett kifizetni. A' nyomdáját a' Számvald csődtömege bírói zár alá vettette 's Müller Emil tevé felügyelőül; azon oknál fogva, mert Számvald a nyomda-tulajdonosságban részes volt.

Midőn láttam, hogy betűnket is szedik, 24 órai határidőt tettem Emichnek a' következőkre: 1.) Mutassa ki nekem, hogy az ő becsülete ezen mocskos processuban nem compromittatik;

2.) hogy a *Pesti Naplónak* van annyi cassája, mellyből januárig — a' mig t. i. az én nevemre hirdetett előfizetést — élhessen.

Mert ha e két pontot nem hozza tisztába, a' 24 óra elteltével nem irom alá a lapot, hogy pörbe fogatásomkor alkalmam legyen a' hatóságok előtt visszavonulásomnak ezen *brusque* modját indokolni és alkalmam legyen a' publicum előtt is ugyanazt elmondani.

Kértem egyszersmint

3.) hogy az említett 24 óra alatt azon restantianak, mellyel nekem tartozik legalább felét fizesse ki.

Emich 24 óráig semmit sem válaszolt.

Ekkor odahagytam a' szerkesztést, bezárva azt.

Másnap reggel senki sem dolgozott.

Emich látva, hogy nem tréfa, hozzám nyargalt az angol királynéba documentumokkal, melyekből kisült:

1.) Hogy az ő becsülete nem lesz compromittalva.

2.) Hogy a' Pesti Napló cassájába egy garas sincs (mert a' váltókra kellett adni a' pénzt).

3.) Hogy a' csődöt kikerülheti, ha hitele nem tétetik tönkre; de ha én is skandalt csinállok, úgy felzudítok ellene minden hitelezőt, és neki bukni kell.

En meggondolám, hogy ha ő bukik, az 1200 forintot, melyért a' takarékpénztárnál érte jó állattam, rögtön rajtam fogják felvenni, 's hogy a' nála levő restantiám is oda vesz.

Azon ajánlatot tettem tehát: hogy octobertől januarig ingyen fogok szerkeszteni azon feltétel alatt, ha

1.) a restantiákat kifizeti;

2.) Januarig Heckenastnak (ki renommirt vállalkozó) eladja a Naplót.

Emich mind kettőt megígérte.

Hozott is másnap 260 forintot nekem, mivel a' pénztelenségi idő alatt contrahalt adósságaimat fizettem le.

De egyszersmint előmutatott egy szerződvényt, melyet, hogy megérts a' következőt kell elbeszélmem:

Az »Özvegy és Leánya« czimű regényemnek eladását tüstént betiltottam, mihelyt a' szerkesztést elvállaltam, tudván, hogy a' harmadik kötet késni fog. Csak az előfizetők kaptak; boltban nem árultaték. Számvald csak nyomtató volt; én a' tulajdonos. Számvald elszökése előtt titkon szerződést csinált Emichkel a' nyomtatási költségekre nézve, 's így lón, hogy Emich az »Özvegy és Leányáért« 317 pforint *bont* mutatott ellenemben föl. Én szívesen beleegyeztem, hogy a' restantiából vonja ki. Tehát az »Özvegy és Leányában« lefizetett 317 forintot, mihez az előbbeni 260 forintot számítva, depuralt a restantiakból összesen — 577 pengő forintot, 's így valóban nem nagy öszlettel maradt adósom. Eddig jól ment; de midőn a' regény példányainak kézbe szolgáltatását kivántam, kisül 200 példány hiány (értéke 400 forint). E példányokat — bár a' magom tulajdona volt és betiltásom daczára — Számvald titkon adatatta el. Most kivántam Emichtől, hogy ha kifizetem a' nyomtatást, ő fizesse már vissza a' 400 forintot; mert a' Számvald nyomdának, mely rajtam követelt, szintén az ellopott példányokért tartozása van irányomban. Ő nem akar fizetni. Én prokatornak adtam az ügyet.

Ez méregbe hozott.

Később megtudtam, hogy Heckenasttal a' lap átvétele fölötti alku megszakadt, Emich szertelen követelése miatt.

Igy történt, hogy a' folyó hó 19-én Emichnek tudtára adtam, 's a' rendőrséghez holnap hivatalosan bejelentem: hogy én a' szerkesztést 31-kén estve definitive leteszem.

Tehát a' jövő hó 1-ső napján már minden irodalmi foglalkozás nélkül leszek azon kívül, hogy a regény III-dik kötetét elkészítenem kell.

Megszüntem szerkesztő lenni jobb állapotban, mint az első levelem irásakor gondoltam; de egészben véve mégis czudar körülmények közt.

Van ugyanis e' mai napon *activumom*:

- 1.) Zsebemben és Emichnél utalványozandó 174 forint és 28 kr.,
- 2.) Kétséges kimenetelű pörben Emichnél az említett 400 forint,
- 3.) Radnothfaynénál (ki úgy vélem soha sem fog fizetni) 200 forint,
- 4.) Szenveynél, Bajnoknál (telyes insolventiában levők) 62 forint.
- 5.) Részvényekben superplus (most csak 3 procent) 180 forint.

Ezek tennének elméletileg 1016 fr. és 28 kr.; de realiter nem érnek (bizony isten) 500 pengőt is.

Ellenben van *Passivumom*:

- 1.) A' vendéglőben 128 forint!
- 2.) A' hónap teltével befizetendő részvény-részletekben [ha t. i. részvényeimtől megválni nem akarok — melly esetben az 5000 érdekeltséget 180 forint *bon* mellett másra szállíthatnám] 1500 forint.
- 3.) A' takarékpénztárban jó állásom (Emich kridája esetében) 1200 forint.

Ezek tesznek elméletileg 2828 forintot; de realiter végre is csak 128 forintot; miután az actiakon, ha fizetni nem tetszik, minden perczen tudadhatok, 's miután Emich — ha az isten is úgy akarja — tán csak nyolcz hét alatt meg nem bukik. Mert miattam azután bukhatik; 8 hét mulva telvén ki — mint ma a' takarékpénztári könyvben meg néztem — a' jótállási időm, 's akkor kelleitvén Emichnek fizetni, ha tud.

Merész kísérlet a' lemondásom (miután hatni fog Emich hitelének megrendítésére); de minden boszantást még sem tűrhetek el. Aztán a' napokban még használható papirozt sem kaptunk a redactioban, és szegénységünk olly általános hirre kapott, hogy czikkel is alig lehet szerezni. Minden fél, hogy azon öt vagy hat forintja, mellyet czikkieért követelhet, inexistibilis lesz.

Ekként állnak dolgaim.

Rád nézve ebből néhány dolog következik: u: m:

1.) Jere föl decemberben, mint ígérted, s' itt töltvén a' kiszabott időt a' fársáng után viny magaddal haza.

2.) Küldj mielőbb legalább 120 pengő forintot; mert félek elhagyatott állapotomtól, 's megtörténhetők vélem, hogy finantiámat még a mostani pessimista szemüvegem is igen kedvezőleg látja, 's egyszerre csak azon veszem észre magamat, hogy enni valóm sincs.

3.) Készítesd a' lakásunkat egy kissé confortabilissá; mert becsülteszavamat adtam Emichnek, hogy a' szerkesztéstől visszalépésemről számítva 4 hónapig semmi politikai lappal összeköttetést nem fogadok el, 's annál kevésbé solicalok laptulajdont. Ezt kellett — minden apprehensiom mellett — az ő megnyugtatóására tennem, miután azt hiszi, miként föllépésem őt éppen rendezetlen viszonyai közt találván, mint laptulajdonost tönkre juttatná.

A' leányok eljöttek Gräfenbergből; de még nem találkoztam velök.

Isten áldjon!

Pest: 22-dik.

Kemény Zs.

Webernek, a' sajtóhivatalhatóság főnökének már tett jelentést Emich lemondási szándékáról. Busulnak. Különben azt hiszik hogy Bécsből a' lemondásom elfogadása és az új szerkesztőnek Gregussnak kinevezése november 10-ke vagy 15-ke előtt nem jöhet le; 's a confirmatioig nekem szükséges és kötelességem a' szerkesztést vinni. Ingyen tehát még vagy két héttel többet kell dolgoznom. Ez is *malheur*.

*

E levél származásának évét meghatározzák a benne érintett események, különösen Számvald bukása s b. Kemény Zsigmondnak a *Pesti Napló* szerkesztéséről való lemondása. Mindezek együttesen az 1856-ik év végén foglalkoztatták a pesti társadalmat. A *Pesti Naplónak* 1856 nov. 27-iki számában értesítette a *Színházi Naptár* szerkesztősége a közönséget, hogy a naptár szétküldésének fő akadályá Számvald Gyula nyomdásznak Pestről való eltűnése volt. B. Kemény Zsigmond pedig a *Pesti Napló* 1856 decz. 9-iki számában adta át a lap szerkesztését Pompéry Jánosnak. Ha tehát Kemény nov. 20-ikán írta levelét, akkor novemberen csakis 1856 novemberét érthetjük. Ez időre kell tennünk a levél keletkezését azért is, mert Kemény az *Özvegy és leánya* című regényéről határozottan írta, hogy két kötetet már kiadott, a harmadik kötet elkészítését pedig legközelebbi feladatául tűzte ki. Ezt a szerkesztőségről való lemondással kapcsolatban csak egy évnek: az 1856-ik évnek novemberében írhatta Kemény, mert a regény harmadik kötete 1857 első felében jelent meg.

XV.

Pest febr. 15-kén.

Édes barátom!

Tegnap estve németországból visszajövéen egy badar levelet kaptam az asztalon tőled.

Szeretet és nem szeretetről beszélsz: mintha bizony volna valami köze ezen érzések scalájával annak, a' mit mi egymásnak irunk. Illyen buksinak soha sem képzeltelek. Jobb lett volna, ha addig, mig efféléken busongtál feljöttél volna Pestre fársángolni. Ugy én sem mentem volna el barangolni. Különben jól töltöttem az időmet. A' tréfa 400 pforintba és 4 hétbe került. A' szegény »Özvegy és leánya« harmadik kötetét pazéroltam el, mellyet Pfeifer Ferdinand vett meg. Megérkeztem Pestre egy darab 1 forintos bankóval és egy ezüst 6 krossal. Különben jól vagyok. Két alkum van, mindegyike külön 750 pforintos. Sokat kell irnam; mert olcsó vásárok. Az ősz végéig alig végzem be. April elejére lemegyek; de te okvetlenül jöjj utánam. A' leányok mennek férjhez, — egyik Rosnyora, a másik Pestre.

barátod
K. Zs.

A levél czíme a boríték külső lapján:

Báró Kemény János urnak. *Kolozsvár*. (Postai bélyegzés: Pesth 16/2, Klausenburg 19/2.)

*

Leginkább elárulja Kemény a levél származásának évét azzal a kijelentéssel, hogy németországi útján az *Özvegy és leánya* harmadik kötetét pazérolta el, melyet Pfeifer Ferdinánd vett meg. Kemény a regény harmadik kötetéért csak 1857 elején kaphatott pénzt, mikor a szerkesztés gondjaitól szabadulva, bevégezhetette regényét. Pfeifferrel is csak azután szerződhetett, hogy Emichhel, a két első kötet kiadójával, 1856 végén pörbe keveredett. Minden jel arra mutat, hogy Kemény 1857 febr. 15-én írta levelét. Mint a *Pesti Napló* szerkesztője 1856 januárjában s februárjában alig tudott volna magának elég időt szakítani külföldi utazásra. Különben is 1856 februárjában a családi gyász miatt nem hívta volna öcscsét Pestre farsangolni. Másrészt 1858 februárjára sem tehetjük a levél keletkezését, mert akkorra már rég elköltötte volna Kemény az *Özvegy és leányának* harmadik kötete után járó díjat.

XVI.

Pest april 6-kán.

Édes barátom!

Midőn ezelőtt tán nyolcz héttel irtad, hogy a' gabnának semmi ára 's tavaszig nem szeretnéd rajta tuladni, én minden pénz nélkül valék; de czélszerűbbnek tartottam inkább kölcsön venni, mint neked alkalmatlanságot vagy kárt okozni.

Most már tavasz van, 's bár nem tudom: van-e már a gabnának ára, arról bizonyos vagyok, hogy nekem pénzem nincs, 's míg uj regényem el nem készül, honorariumként nem is szerezhetek.

Küldj tehát, kérlek, minél hamarébb a' mennyit lehet.

Ugy hiszem már kárpotlásokat is kaptunk, vagy legalább közelebről fogunk kapni.

Szóval intézkedj akként, hogy mint Pesten létem alatt legyen mit költsek, mint pedig legfőlebb öt hét mulva Kamarásra minden *akadály* nélkül indulhassak, honnan addig ki nem fogok mozdulni míg minden ügyeinket mindkettőnk megelegedésével végkép rendbe nem hozzuk.

Gondoltam: hogy Zeyk Károlyt vagy Kemény Ferenczet bizzam meg; de utolyára is a testvérek közti dolgokat legczélszerűbb idegenek közbelépése nélkül intézni.

S ugy hiszem, nem fogok alkalmat adni, hogy rám panaszolhass.
barátod
Kemény

A levél czíme a boríték külső lapján:

Méltóságos Báró *Kemény János* urnak. (siető) *Kolozsvár*. Mocs.
(Postai bélyegzés: Pesth 7/4, Klausenburg 10/4, Mocs 12/4.)

Ez a levél is még az örökség elrendezéséről szól, azért csak b. Kemény Zsigmond anyjának halála, 1855 után keletkezhetett. Kemény azonban 1856 áprilisában nem írhatta volna, hogy nyolcz hétig nem zaklatta öcscsét pénzkéréssel, hisz 1856 márcz. 6-ikán türelmetlenül sürgette a 150 forint küldését. 1856 ápr. 6-án a szerkesztés zavarai

között nem beszélhetett volna új regényéről sem; akkor még az *Özvegy és leánya* című regénye sem volt befejezve. Kemény szavai jobban illenek az 1857-ik évre. 1857 áprilisában inkább mondhatta, hogy azóta nem kért pénzt, mióta öcscsének nyolcz héttel előbb írt sorait olvasta; erről tanuskodhatik 1857 febr. 15-iki levele. 1857 áprilisában Kemény már új regényét is említhette, mert a *Zord idő* első része még ez évben megjelent a *Budapesti Szemlében*. Az 1858-ik évi származásnak ellentmond az, hogy Kemény a levél értelmében idegenek közbenjárása nélkül akarja a testvérek osztozkodását elintézni, holott 1858-ban határozottan b. Kemény Ferenczet bízta meg az osztoztatással. Egyébként is 1858-ban a két testvér viszonya kissé elhidegült. Ezt árulja el b. Kemény Zsigmond abban a levelében, melyet következtetésünk szerint 1858 ápr. 30-ikán írt b. Kemény Ferenczhez. Itt így panaszkodik öcscsére: »Ő nyolcz hónap óta ma írt nekem legelőször levelet.« Ez a kijelentés sehogy sem egyeznék össze egy 1858 ápr. 6-ikán kelt levéllel, mely tulajdonképen válasz b. Kemény János februári levelére. Minden adat arra kényszerít bennünket, hogy az ápr. 6-iki levelet b. Kemény Zsigmondnak 1857-ik évi levelei közé sorozzuk.

XVII.

Pest 16-dik jan.

Édes barátom!

Kérlek mindenre, sürgessed azokat a' kárpotlási utalványokat.

Mert már a' cautioért januartól kezdve hat procentet kell fizetnem, mi évenként 600 pengő, 's azt el nem győzöm;

Mert 2-do pénzem nincs, 's te, mint látom, a' jóságjövdelemből ugy sem küldesz;

Mert 3-o az urbéri papirok nagy esésben vannak, 's közelebb-ről biztosan lehet arra számítani, hogy naponként minden 100 forinttól 1 forintig fognak csökkenni, 's végre ezer forint nem fog négyszáz forintot is érni.

Az idők nem olyanok, hogy indigitalva legyen a késedelmezés.

barátod
K. Zsgnd.

Legjobb volna, ha Pestre fölrándulnál.

A levél czíme a boríték külső lapján:

Méltóságos B. Kemény János urnak. (Erdély) per Kolozsvár *Mocs.*
(Postai bélyegzés: Pesth 16/1 Mocs 20/1.)

*

Hogy Kemény melyik évben jegyezte a levél élére jan. 16-ikát, arra nézve némi tájékoztatást nyújt a levélnek önmagából alkotott borítékán az a 15 krajczáros postabélyeg, melyet Ferencz József ifjúkori arcsképe díszít. Ez a bélyeg — dr. Vajda Károlynak, a Hungaria bélyegyűjtő egyesület elnökének, felvilágosítása szerint — 1858-tól

1861-ig volt használatos. A levelet tehát Kemény ez évek közül valamelyiknek januárjában küldte el. Az a rajz, melyet a jan. 16-iki levél a magyar pénzügyi helyzetről ad, leginkább illik 1859 elejére. Ekkor egész Európa azoknak a kemény szavaknak hatása alatt állott, melyeket III. Napoleon császár újév napján az osztrák nagykövetnek mondott. A *Pesti Napló* vezércikkirója, Falk, jan. 8-án szintén a császár szavaival foglalkozott s azt írta, hogy a tíz évi béke már csak hajszálon függ. Jan. 14-én ugyancsak Falk így jellemezte a pénzügyi helyzetet: »Kevéssel újév előtt a hitelintézeti részvény ára 240 frt. vala, jan. 11-én este 210 frton árulták Bécsben; tehát nem egészen két hét alatt 38 frttal vagyis 15⁰/₀-tel süllyedtek, a mi minden egyes napra egy százalékkal arcsökkenést ad.« Keménynek jan. 16-iki levele tulajdonképen Falk gondolatát ismétli, mikor megállapítja, hogy az úrbéri papírok naponként minden 100 forinttól egy forintig fognak csökkenni. A levél élén álló jan. 16-ika tehát nem is lehet más, mint 1859 jan. 16-ika. A levélben említett kárpótláson Kemény az úrbéri kárpótlásokat érti, melyeket már 1858-ban b. Kemény Ferencz figyelmébe ajánlott, a cautio pedig a *Pesti Napló*nak 10.000 frtnyi cautiója.

B. Kemény Zsigmondnak 1859-ik évi levelein határozottan tükröződnek az ország pénzügyi viszonyai. Ezek világítják meg annak a levélnek származását is, melyet b. Kemény Zsigmond valamelyik évben ápr. 30-án b. Kemény Ferenczhez intézett, s melyet Kiss István az IK. 1908-ik évi folyamában [232—234. l.] közölt. Ezt Pais Dezső az EPhK. 1911-ik évi kötetében [798. l.] 1859-ik évi levélnek tette meg, de feltevése nincs összhangban az 1859-ik évi magyar pénzügyi viszonyokkal. Az ápr. 30-iki levélben Kemény azt állította, hogy a kárpótlási kötelezvények semmivel sem rosszabbak az ezüstmél, sőt azt az ajánlatot tette öcscsének, hogy fizesse ki neki a birtok árát úrbéri papírokkal. Ezt Kemény 1859 ápr. 30-ikán nem írhatta, hisz épen akkor Ferencz József kiáltványban tudatta népeivel a háború megüzenését, az erdélyi földtehermentesítési kötelezvények értéke pedig a *Pesti Napló* árjelzése szerint felére szállott alá.

Különben az ápr. 30-iki levélnek egész tartalmából is arra lehet következtetni, hogy megelőzte az 1858-ik évi júl. 14-én s okt. 8-ikán kelt leveleket [IK. 1908 230., 231. l.]. B. Kemény Zsigmond az ápr. 30-iki levélben kéri fel b. Kemény Ferenczet, hogy a közte és öcsce közt fennforgó ellentétek elintézésében közbenjáró legyen, s részletesen kifejti azt, mit a júl. 14-iki s okt. 8-iki levél csak érint. Az ápr. 30-iki levél pontos utasítást tartalmaz az osztotztatásra nézve, míg a júliusi levél szerint az osztály el is maradhatna, ha Kemény minden kárpótlását megkaphatná. Az ápr. 30-iki levél körülményesen megmagyarázza a cautio ügyét, a júliusi csak röviden utal rá. Az ápr. 30-iki levélben Kemény panaszkodik a kisenyedi birtokrész eladása miatt, az okt. 8-iki levélben pedig öcsce utasítása szerint megfelelő felhatalmazásról gondoskodik a kisenyedi s kapudi kárpótlás felvételéhez. Ha b. Kemény Zsigmond az ápr. 30-iki levelet az 1858 júl. 14-iki s okt. 8-iki levele után írta volna, méltán vádolhatta volna őt következetlenséggel b. Kemény

Ferencz. Az ellentmondások azonnal megszűnnek, ha az ápr. 30-iki levelet az 1858-ik évre tesszük át.

Így megmagyarázhatjuk az ápr. 30-iki levélnek következő mondatát is: »Mostanáig a *Rajongók* című és sajtó alatt lévő regényem honoráriumából pénzeltem«. Pais Dezső itt két regényt sejt s a sajtó alatt levő regényen a *Zord idő*nek a *Budapesti Szemlé*ben közölt részét érti. Kemény Zsigmond azonban 1859 ápr. 30-ikán nem pénzelhetett a *Zord idő* honoráriumából, hisz a regény első részének közlése a *Budapesti Szemle* IV. füzetéig terjedt, melyet a *Pesti Napló* 1858 febr. 11-iki száma ismertetett, a regény befejezéséről pedig a *Hölgyfutár* csak 1861 nov. 16-ikán adott hírt. Sőt valószínű, hogy 1859 ápr. 30-ikára még a *Rajongókból* nyert írói díj is elfogyott, mert a *Hölgyfutár* szerint a regény már 1859 márcz. 5-ike előtt jelent meg. Annál több értelme van b. Kemény Zsigmond kijelentésének, ha az 1858-ik évre és a sajtó alatt levő *Rajongók* című regényre vonatkoztatjuk. Ennek honoráriumát joggal emlegethette b. Kemény Zsigmond 1858 ápr. 30-án. A *Hölgyfutár* ugyanis 1858-ban jan. 19-én jelentette, hogy a *Rajongók* egy része »sajtó alá adatott«, júl. 25-én pedig már azt hirdette, hogy a regényből az utolsó íveket nyomják. Az ápr. 30-iki levél tehát mindenképen az 1858-ik évi viszonyokra vonatkozik, azért származását az 1858-ik évre kell tennünk.

XVIII.

1 jul.

Édes barátom!

Figyelmeztetésed éppen jókor jött; ma elküldök Emichért, hogy vágja le a' szelvényeket.

Az a' te prokátorod még csak nem is hederített a' távirdánkra. Alkalmasint Szebenbe kell rándulnod, ha sikert akarsz.

Az antivarii kérdés, a porosz mozgósítás és a' mint gondolom a jövő kedden kihirdetendő ostromállapot a' legfontosabb ujságok.

Még ülhetsz otthon vagy két hétig; de aztán szedd össze magad és jöjj fel.

barátod
Kemény

A levél címe a boríték külső lapján:

Méltóságos B. Kemény János urnak. per Kolozsvár *Mócs*. (Postai bélyegzés: Pesth 1/7, Klausenburg 3/7, Mocs 7/7.)

*

A levél származásának idejét a benne érintett politikai hírek alapján határozhatjuk meg, melyek a francia-osztrák háborúval vannak kapcsolatban. Kemény júl. elsei levelében az antivari kérdést s a porosz mozgósítást tartja a legfontosabb újságoknak. Ezekkel foglalkozik a *Pesti Napló* is 1859-ben július első napjaiban. Az antivari kérdésre vonatkozik a *Pesti Napló* 1859 júl. elsei számának következő híre:

»Az Antivariba érkezett nagy és kisebb francia hajók száma eddig 42-re megy; ezek közt 10 úszó telep. Mint hiszik, 3—4 nap alatt Velence ellen a megtámadás megkezdetik.« A porosz mozgósítást Falk is említi 1859 júl. 2-iki vezércikkében, mikor jelenti, hogy Poroszország hadi készületeit, bár lassan, de következetesen folytatja. Ezek után semmi kétségünk sem lehet, hogy Kemény júl. elsei levelét 1859 júl. 1-én írta.

XIX.

Édes barátom.

Pest 16-dikán.

Hosszu levelemet olvassd el figyelemmel.

A szerződés szerint cautioba tehetnők le urbéri papirainkat; de minthogy ez Emichre nézve kedvezőtlen eset, ennél fogva az előleges lépések oly lassan haladnak, hogy sikert legfőlegb a' jövő év elejére remélhetünk.

S' minő helyzetünk van most a' megkötött béke után?

A' statusadósságok és különböző értékpapírok nagy rapiditással emelkednek becsben; mint szintén más részről az érczpenz agioja is a' legörvendeztetőbb modorban csökken, úgy, hogy már 15-re szállott.

Ha ezen kettős mozgalom sokáig így tartana, rövid időn visszanyernék urbérpapiraink azon becsöket, melyel mi is meg volnánk elégedve.

De nagy kérdés: valljon nincs-e a' börze most örömlázban, nem hisz-e igen sokat a' jövőendőben, nem becsüli-e tul a' béke által előidézett helyzetet, 's nem lesz-e rövid időn olyan állapotban, hogy mámorából fölébredjen, 's az értékpapírok nagy bukásával adja számunkra tudtul kiábrándulását?

Falk Miksa, Falke (a' két kormánylap vezetője) én 's azon értelmes és higgadt kereskedők, kikkel beszéltem meg vannak győződve, hogy a' rózsaszínű napokból legfelebb még 10 vagy 12 nap van hátra, és akkor bizonyos foku, de tartós *esés* fog következni, mely intensiv lesz, 's nem könnyen gyógyítható.

Mellőzzük a' külföldi eventualitásokat, melyek inkább komorak, mint biztatók.

Maradjunk csak a' mellett, hogy Ausztriának most már *rendezni kell* finanszaját, — azaz a' legkellemebb formákban mondani ki a' devalvatiót.

Elméletileg hasznasabb devalvatio, 's bölcsebben keresztül víve nem lehetne, mint az a' min most gondolkoznak.

A' terv két részre oszlik:

1.) Emantzipáltassék a' bank a' statustól az által, hogy a' status, mely a' banknak annyival adós, kötelezvényeinek egy részét érczpenzben visszaváltja: ugymint azon 200 millióig terjedő káros kötelezvényt, melyért csak 130 milliot kapott rátákban a' hadfolytatásra sat.

Ha a' bank az államtól például 150 millio érczpenzt kapna, akkor nagy részben emantzipálva volna, megindíthatná nemcsak Bécsben, de a'

provinczialis fiokbankokban is az ércpénzzel fizetést, megszüntethetné az agiot és papirpénzei semmi féle devalvatiótól egy időre nem tartatnának.

A' terv

2-dik része, hogy az államadósságok bizonyos conversiot szenvedjenek, t: i: vagy nominalis értékek meghagyattva, kamatuk csökkentessék, 's az 5 procentes 4 procentessé válják; vagy a' stipulált kamatláb megmaradjon, de a' realis értékek — az az érték, a' hogy a' börzén jelenleg megvásárolhatók — garantiroztassék állandólag.

Ez volna a' jól eltakart félcsőd.

Ehhez is ércz pénz kívántatik, ha nem akar erőszakos szabállyá alakulni, ha nem akar szembeszökő spoliatio lenni.

Szóval a' finantz-reformra, mint hallom, 400 millio ércpénzre van szükség, különben a' sárba maradunk.

'S honnan kapja a' biradalom az ércpénzt?

Külföldről nem veheti.

Tehát fölveszi ugynevezett patrioticus 5 procentes kölcsön utján. A' papok, kolostorok és a' birtokos urak beadják ezüstjeiket. A' községek felhatalmaztatnak, hogy *felső* garancia mellett, saját biztosítékaikra külföldről is kölcsönt vehessenek föl, melyet az államnak átkölcsönözzenek sat.

Szóval, a' finantz-reform terve nem látszik rosznak, ha *végrehajtható*; de minthogy főleg az *önkéntes* metal-kölcsönre alapítatik, félek, hogy nem lesz *végrehajtható*, 's chaosba megy át.

Azonban vegyük a' szerencsésebb esetet, azt t: i:, hogy *végrehajtatik*.

Nem fog-e ezen bár szerencsés végű, de mindent megrázkodtató krízis alatt a' börze a' legingerültebb hangulat közt hányatni?, nem fog-e többnyire több *esést mutatni*, mint a' mostani rózsaszínű mámorban? nem lesznek-e értéktelenebbek urbérpapiraink mint e' perczen?

Mindnyájon, Zeyk Károlyt, kívül általánosan beszéltem, és Kemény Ferenczet is ide értve ugy hisszük, hogy sok idő telik bele, míg a' börzének csak oly kedvező hangulata is lesz mint most.

De te azt mondhatod, hogy legalább a' krízis végén urbéri papiraik megint felvergődnek igazi értékekre.

Valljon, hihetjük-e? Valljon lesz-e e' krízisnek vége? Valljon csendes lesz-e éveken át Európa? Valljon nem lesz-e kénytelen a' mincionnal kedvéért éppen annyi katonát tartani a' megkisebedett Ausztria mint régen tartott? Valljon rá áll-e, hogy a' belkormányzás óriás költségeit apassza? Valljon csak azon oknál fogva, mert egy gazdag tartomány [— — —]

*

A levél vége elveszett, de a megmaradt részből határozottan kitűnik, hogy Kemény a francia-osztrák háboru évében, 1859-ben, még pedig a júliusi béketárgyalások idején írta levelét. Ezt akkor árulja el, mikor levelében a megkötött békéről, a megkisebített Ausztriáról s a

Mincio-vonal megtartásáról beszél. A *Pesti Napló* júl. 12-én hozott hírt a sikeres béketárgyalásokról, júl. 13-án pedig egy táviratban jelentette, hogy Ausztria Lombardiát átruházza Franciaországra, ez pedig átengedi Piemontnak. Minthogy a levél a villa-francai békekötésnek közvetlen hatását mutatja, az élén álló 16-ikát joggal egészíthetjük ki 1859 júl. 16-ikára. Következtetésünk helyességét megerősíti Zeyk Károlynak b. Kemény Jánoshoz 1859 júl. 11-én Pestről írt következő levele, mely a pusztakamarási levéltárban van: »Barátom János! Zsigó jónak látja, hogy pár hét alatt az urbéri papirosaitokat adjátok el, melynél fogva papiraiddal együtt jelenj meg folyó hó 15-kén Kolozsváron, hogy beszéljünk a dologról. Barátod Zeyk Károly.«

XX.

Pest 26-dik sept.

Édes barátom!

Okoson tettem, hogy rád haragudtam.

1.) Mert nem tartozom tudni, 's nem is tudhatom azt, miről te válaszdobban szólasz legelőbb.

2.) Mert a' mod, mit az átalam panaszt bajok elhárítására használni igérsz *téged ront meg*; holott egypár forint kamat rendes fizetése egyikünknek sem tett volna kárt.

3.) Mert minden adóssági követelés és pörbeidezés hitelemet — melyre nagy szükségem van — megrendíti. Az ily okmányok a' hatóságtól elébb a' politziára vitettek, szállásom nem tudása miatt — így a' babiana pretensio és a' szász pap igénye — a' mostani pedig a' szerkesztés kezén át érkezett hozzám.

A' többi lépésekre nézve is ilyen kilátásom van; mert, hol Fóthon vagyok, hol Budára vonulok vendégeim elől, hogy valamit irhassak. Miattam nem nyargalhatja be a' világot a' hatósági szolga.

Majd megütött a' gutta mérgemben a' multkor.

Talentumom nem volna elég, hogy oly distingvált helyzetben tartson fel, a' melyben vagyok; szükséges rá *minden oldalú* reputatio is.

A' felhatalmazásokat küldöm a' napokban a' te nevedre.

barátod

K. Zsigmond

*

A kifejezések általánossága miatt nehéz a levél keletkezésének idejét megállapítani. Ha a levélben érintett »szász pap igénye« a szász papság dézsmakárpótlási igényét jelenti, akkor Kemény 1860 körül írhatta levelét, mert Beksics Gusztáv szerint Erdélyben a papi és földesúri dézsmakárpótlásra nézve az 1858 szept. 15-ikén kelt császári nyílt parancs rendelkezett, s 1861 elején első sorban a szász papság dézsmakárpótlási igénye igazoltatott. [Szilágyi Sándor: *A magyar nemzet története*. X. 449. 1.]

XXI.

Édes barátom!

[— — —] nes hozzám jött és kérte, hogy [— — —] dezmából *rám eső urbéri* [— — —] *felét* adjam neki. Nekem [— — —] pénzre majdnem csak úgy van szükségem mint néktek; miután a' Lap nem sokat jövedelmez; de még is megtevém. A' rám eső rész másik felét — mert addig tán rám jobb idő következik — megtarthatod magadnak.

barátod

Kemény

[— — —] rlek az Agnesnek adott cessiona [— — —] alá, hogy az az én irásom.

*

A levelet a jelzett helyeken az egér rágta meg. Kemény arról értesíthette benne öcscsét, hogy huga, Ágnes a tekei dézsmakárpótlás felét kérte maga számára. Ez a levél is 1860 körül keletkezhetett, de talán később, mint az előbbi, mert az absolut kormány az erdélyi földesurak dézsmakárpótlását később rendezte, mint a szász papságét.

PAPP FERENCZ.